

Trekbewegingen van Kokmeeuwen

Larus ridibundus langs de Noordzeekust: oorzaken en achtergronden.

MOVEMENTS OF BLACK/HEADED GULLS *LARUS RIDIBUNDUS* ALONG THE DUTCH NORTH SEA
COAST: CAUSES AND BACKGROUNDS.

Maarten Platteeuw, Club van
Zeetrekwaarnemers, Alkmaar.

Inleiding

Van de in Nederland voorkomende meeuwen is de Kokmeeuw *Larus ridibundus* de minst kustgebonden soort. Broedkolonies worden in ons land tot ver in het oosten en zuiden, met name in heidevennetjes, aangetroffen (Teixeira 1979). Buiten het broedseizoen worden Kokmeeuwen zelfs vrijwel overal gezien, als er maar een zekere hoeveelheid zoet, brak of zout water in de buurt is. Bij een dergelijk algemene vogel, die bovendien het gehele jaar door in grote aantallen voorkomt, valt het soms moeilijk om zich echt trekgedrag voor te stellen. Juist het feit echter dat de Kokmeeuw niet zo'n sterke oecologische binding heeft met de kust als de andere meeuwen, maakt het mogelijk om tijdens de regelmatige zeetrektellingen van de CvZ duidelijk trekgedrag te onderscheiden. Ook ringonderzoek in ons land (o.a. De Beer & Majoor 1986, Prak & Van Dijk 1986) en in Groot-Brittannië (Horton et al. 1984, Christmas et al. 1986, MacKinnon & Coulson 1987) en landtrekwaarnemingen (o.a. Lensink & Kwak 1985, Van Gasteren 1985) wijzen uit, dat de Kokmeeuw een echte trekvogel is. Dit artikel geeft een beeld van het verschijningspatroon van deze trek, de speelbaarheid ervan en de omvang ervan op basis van trekwaarnemingen boven zee en doet vervolgens een poging de beschreven verschijnselen tezamen met andere telresultaten te plaatsen tegen de achtergrond van seizoensplanning en oecologie van de soort.

Materiaal en methode

Als basismateriaal is gebruikt de door de CvZ bijeengebrachte waarnemingen van langs de kust trekkende vogels uit de jaren 1980-1984. Voor een uitvoerige beschrijving van de telmethode bij dit soort waarnemingen zij verwezen naar Camphuysen & Van Dijk (1983). Omdat de zogenaamde "gewone" meeuwesoorten helaas nog steeds niet door de waarnemers van alle telposten worden geregistreerd, kon veel van het materiaal uit de deelgebieden Zuid-Holland en Waddengebied niet worden benut. De gegevens zijn steeds gepresenteerd als aantallen per waarnemingsuur geregistreeerde Kokmeeuwen vliegend in één van de beide, evenwijdig aan de kust lopende windrichtingen.

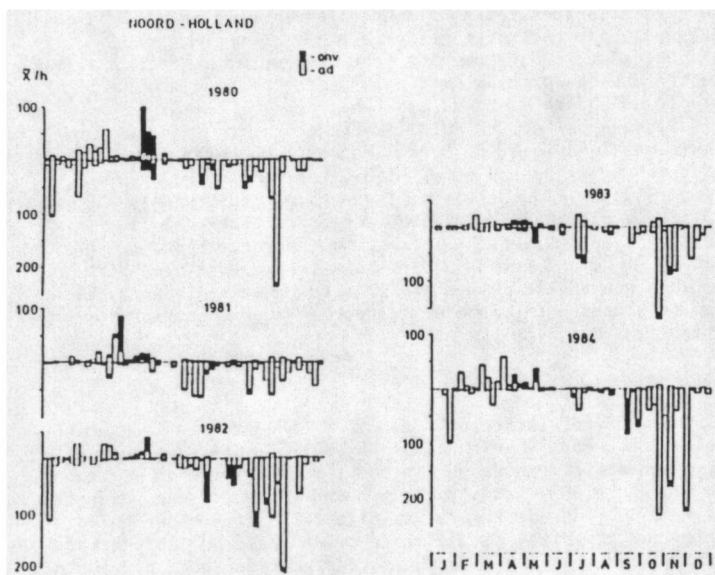
Zo veel mogelijk werd tijdens de tellingen genoteerd, of de Kokmeeuwen in adult dan wel in onvolwassen kleeid waren. In 1984 werd zelfs consequent onderscheid gemaakt tussen vogels in het eerste kalenderjaar, vogels in het tweede kalenderjaar en oudere vogels. De criteria op grond waarvan dit onderscheid werd gemaakt, zijn ontleend aan Grant (1982).

Resultaten

Trekpatroon van jaar tot jaar

Voor de beschrijving van het jaarlijks trekpatroon van de Kokmeeuw langs de Noordzeekust in de jaren 1980-1984 kon alleen gebruik gemaakt worden van gegevens uit het deelgebied Noord-Holland. Zowel in Zuid-Holland als in het Waddengebied was er in de meeste jaren sprake van belangrijke leemten in de waarnemingen als gevolg van het niet systematisch tellen van deze soort. In Noord-Holland is de Kokmeeuw daarentegen gedurende deze gehele periode consequent meegeteld, zodat figuur 1 een betrouwbare indruk geeft van de trekbewegingen voor de kust in de loop van het seizoen voor elk van de vijf jaren.

Het is duidelijk dat de meeste jaren min of meer een zelfde beeld laten zien. In het voorjaar, waarin minder intensieve trek wordt waargenomen dan in het najaar, vliegen er in twee perioden aantallen Kokmeeuwen van enige betekenis naar noord. De eerste piek valt in februari/maart en heeft vooral betrekking op volwassen vogels. De tweede piek valt belangrijk later (half april tot half mei) en bestaat vrijwel uitsluitend uit onvolwassen vogels (vgl. figuur 1). Het enige voorjaar, dat hier enigszins van afweek, was voor-

figuur 1. Doortrek van de Kokmeeuw in Noord-Holland in 1980-84, boven de abscis aantal/uur N-waarts, onder de abscis aantal/uur Z-waarts.

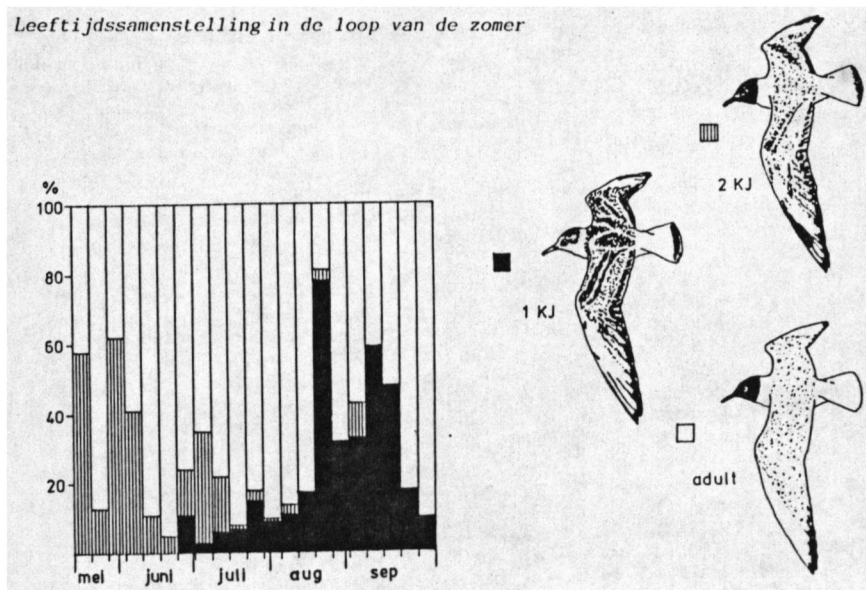
figure 1. Passage of the Black-headed Gull along Noord-Holland in 1980-84, mean numbers/hour N above abscis, means/hour S below abscis, white bars refer to adults, black bars to immatures.

jaar 1981. De eerste helft van april kenmerkte zich toen door extreem zacht weer en hoge temperaturen en mogelijk als gevolg hiervan trokken juist in deze veertien dagen de grootste aantallen onvolwassen Kokmeeuwen langs. Later in april en mei werden deze trekbewegingen in 1981 maar nauwelijks meer gezien.

Het najaar geeft globaal het volgende te zien. In de meeste jaren zet de zuidwaartse trek al in juli in. In eerste instantie betreft dit voornamelijk adulte vogels, maar vanaf eind juli hebben onvolwassen vogels de overhand. Eind augustus en begin september is er opnieuw sprake van gerichte zuidwaartse trek van Kokmeeuwen. Ofschoon het aandeel adulte vogels nu iets hoger ligt dan eind juli, zijn de jonge vogels nog altijd in de meerderheid (vgl. figuur 1). Vervolgens treedt elk jaar de meest geprononceerde najaarspiek op vanaf half oktober tot in november. Deze bestaat vrijwel uitsluitend uit adulte vogels; de aantallen onvolwassen Kokmeeuwen zijn nu vrijwel verwaarloosbaar.

Naast de gewone doortrek in voor- en najaar worden in sommige jaren opvallende zuidwaartse verplaatsingen in de wintermaanden opgemerkt (figuur 1). Voorbeelden zijn de tweede week van januari 1980, de derde week van februari 1980, de tweede week van januari 1982 en de laatste week van januari 1984. Al deze perioden lieten vriezend weer zien en in de meeste gevallen (februari 1980 was de enige uitzondering) was er sprake van plotseling invallende vorst na een periode met hogere temperaturen. Eind januari 1984 ging de vorst bovendien gepaard met een felle sneeuwjacht.

Leeftijdssamenstelling in de loop van de zomer

figuur 2. Verloop in het aandeel lekj, 2ekj en adulte Kokmeeuwen langs de kust in de zomer van 1984 (tekeningen naar Grant 1982).

figure 2. Changes in age composition among Black-headed Gulls along the Dutch coast during the summer of 1984 (drawings according to Grant 1982).

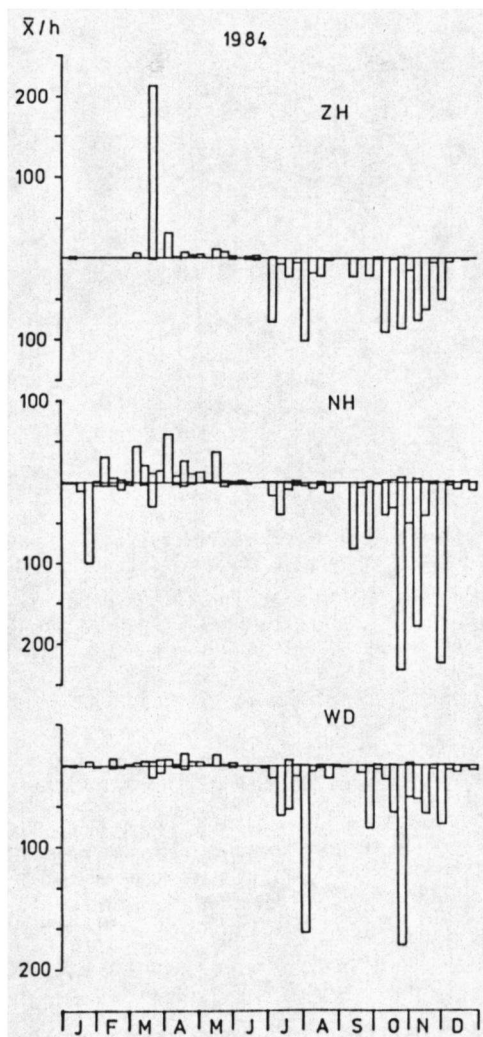
Kokmeeuwen maken aan het eind van hun eerste zomer een complete rui door, waarna ze in adult winterkleed komen (vgl. Grant 1982). Dit betekent dat vogels in hun tweede kalenderjaar in de loop van augustus langzamerhand als zodanig onherkenbaar worden. Vanaf half juni worden de eerste jonge Kokmeeuwen vliegvlug (Cramp & Simmons 1983), zodat het juist in de zomermaanden van belang is om goed op de leeftijden van onvolwassen Kokmeeuwen te letten. Dit is in 1984 op alle posten consequent bijgehouden en de resultaten zijn in figuur 2 weergegeven voor de periode half mei tot en met september.

Het blijkt dat het aandeel 2e kalenderjaar Kokmeeuwen tot ongeveer half juni hoog blijft. We hebben reeds gezien dat dit de voorjaarsstrek van de niet broedende onvolwassen vogels lijkt te zijn. Deze blijken inderdaad langer in de overwinteringsgebieden te verblijven (Horton *et al.* 1984, MacKinnon & Coulson 1987). Tot half juli worden deze 2e k_j vogels nog met enige regelmaat herkend, maar daarna neemt dit aandeel zeer snel af. Dit is ongetwijfeld het gevolg van de steeds moeilijker wordende determinatie. De eerste juveniele (= 1e k_j) vogels verschijnen in de laatste week van juni. Tot half augustus blijft het aandeel juvenielen beneden de 20%. Daarna neemt dit aandeel flink toe om via twee pieken (half augustus en begin september) weer te dalen tot 10-20% in de tweede helft van september.

Trekpatroon per deelgebied in 1984

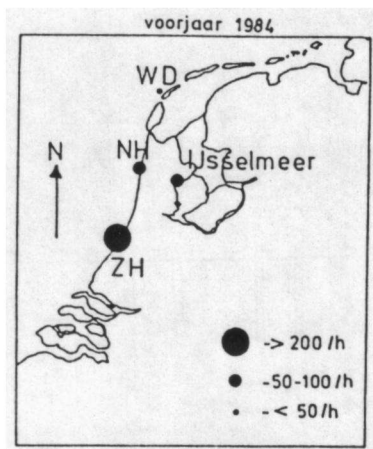
Alleen in 1984 zijn in alle drie de deelgebieden met voldoende regelmaat de Kokmeeuwen geteld om een vergelijking tussen deze gebieden mogelijk te maken (vgl. figuur 3). De grootste verschillen lijken op te treden gedurende de voorjaarsstrek. De meeste doortrek werd in deze periode voor de Zuidhollandse kust vastgesteld, terwijl voor de Noordzeekust van de Waddeneilanden eigenlijk zelfs niet eens van voorjaarsstrek gesproken kon worden. De Noordhollandse kust nam een tussenpositie in. Waarnemingen aan trekkende vogels aan de westkust van het IJsselmeer in hetzelfde voorjaar (Van Gasteren 1985) suggereren dat een belangrijk deel van de voorjaarsstrek via dat gebied loopt. De vogels zouden dan uit het zuiden komend het Noordhollands "schiereiland" afsnijden (vgl. figuur 4).

In het najaar was het beeld min of meer omgekeerd. Nu werd zowel in het Waddengebied (nazomer en herfst) als in Noord-Holland (dit jaar alleen in oktober) veel doortrek vastgesteld (respectievelijk tot meer dan 150 exemplaren Z(W) per uur en meer dan 200 exemplaren Z(W) per uur). Zuid-Holland liet in beide perioden doortrek zien, maar kwam slechts tot maximaal 100 exemplaren Z(W) per uur. Deze observatie wekt de indruk dat bij de najaarsstrek redelijke aantallen Kokmeeuwen in plaats van de kustlijn zuidwaarts te volgen pal de zee optrekken. Deze vogels zouden dan nog wel in Noord-Nederland gezien worden, maar niet meer in Zuid-Nederland. Gezien het feit dat de Britse Eilanden voor veel van deze vogels de eindbestemming vormen en het feit dat inderdaad veelvuldig wordt waargenomen dat grote groepen Kokmeeuwen schuin de zee in steken, lijkt deze veronderstelling zeer aannemelijk. Waarnemingen vanaf een productieplatform 170 km ten NW van Den Helder in december 1984 laten bovendien duidelijk zien, dat Kokmeeuwen geenszins tegen trekvluchten over volle zee opzien (Platteeuw *et al.* 1985).

figuur 3. Vergelijking doortrekverloop tussen Zuid-Holland (ZH), Noord-Holland (NH) en Waddengebied (WD) in 1984 boven de abscis aantal/uur N-waarts, onder abscis aantal/uur Z-waarts.

figure 3. Comparison seasonal patterns in Zuid-Holland (ZH), Noord-Holland (NH) and Wadden area (WD) in 1984; above abscis means/hour N-wards, below abscis means/hour S-wards.

figuur 4. Het IJsselmeer-effect: de doortrekintensiteit in voorjaar 1984 op vier plaatsen in het kustgebied (vgl. Van Gasteren 1985).

figure 4. The IJsselmeer-effect: spring migration intensity in spring 1984 at 4 sites in the Dutch coastal area (cf. Van Gasteren 1985).

Discussie

Uit het bovenstaande blijkt dat de trekbewegingen van de Kokmeeuw in en door ons land nogal gecompliceerd zijn. Voor een goed begrip hiervan dienen we te beseffen dat er sprake is van vogels van diverse herkomst. In de eerste plaats hebben we te maken met Kokmeeuwen uit ons eigen land. Deze vogels arriveren begin tot half maart op de broedkolonies, waar ze meestal tot in juli blijven. Dan zijn de meeste jongen vliegvlug en kunnen de vogels de kolonies verlaten (o.a. Cramp & Simmons 1983). Een belangrijk deel van de in ons land doortrekkende en overwinterende Kokmeeuwen is echter afkomstig uit de landen rond de Oostzee, met name Finland en de Baltische Staten. Deze vogels beginnen de gehele broedcyclus zo'n twee weken later, zodat ook het verlaten van de kolonies twee weken opschuift (Cramp & Simmons 1983).

In Nederland broedende Kokmeeuwen zullen, om op tijd in hun kolonies aan te komen, reeds tussen half februari en begin maart terug moeten keren. De dan optredende trekpiek langs de kust zal dan ook voor een belangrijk deel betrekking hebben op deze vogels, die dan al in volledig zomerkleed gehuld zijn. Deze trekbewegingen worden ook langs de IJsselmeerkust opgemerkt (Van Gasteren 1985), maar vallen daar vooral eind januari. Het is juist dan dat de aantallen overwinteraars in het Deltagebied sterk teruglopen (Meininger *et al.* 1984), hetgeen suggereert dat een redelijk aandeel eigen broedvogels daar overwintert. Deze vroege trek betreft echter waarschijnlijk niet alleen autochtone vogels, maar ook Deense en Westduitse. Deze vertrekken namelijk verreweg het vroegst van de Britse Eilanden, vroeger nog dan zowel Nederlandse als Baltische Kokmeeuwen (MacKinnon & Coulson 1987). Een opvallende piek in maart in de Dollard (Voslamber *in litt.*) zou op deze vogels betrekking kunnen hebben.

De op de Britse Eilanden overwinterende continentale Kokmeeuwen vertrekken daar vanaf februari. Van de in Nederland en België als nestjong geringde en aldaar als adult teruggemelde vogels in de maanden februari-april kwam 54% uit februari, 25% uit maart en 21% uit april (MacKinnon & Coulson 1987). Dit houdt in dat de meeste wegtrek plaats vindt tussen februari en maart, maar ook dat er in april nog verrassend veel adulte Nederlandse vogels in Engeland zijn. Deze komen dat seizoen stellig niet meer aan broeden toe. De langs de kust waargenomen trekpiek van adulte vogels in begin april valt samen met zowel een trekpiek langs het IJsselmeer (Van Gasteren 1985) als een piek in de daar verblijvende aantallen (Voslamber *in litt.*). Het IJsselmeer lijkt dan zelfs zo aantrekkelijk te zijn, dat er langs de Noordhollandse kust minder Kokmeeuwen noordwaarts trekken dan langs de Zuidhollandse kust ondanks het te verwachten stuwingseffect. Mogelijk lokt de dan voor de paaitijd samenscholende Spiering *Osmorus eperlanus* grote aantallen vogels aan. Overigens wordt de doortrek in april vrijwel overal in ons land vastgesteld (o.a. Van Dijk & Van Os 1982, Meininger *et al.* 1984, Voslamber *in litt.*), behalve op de hoogwatervluchtplaatsen in de Waddenzee (Smit & Wolff 1981). Dit is waarschijnlijk het gevolg van het feit dat in die tijd van het jaar de Kokmeeuw aldaar vooral op het open water van de westelijke Waddenzee fourageert, eveneens profiterend van de paai van de Spiering (vgl. Smit & Wolff 1981, Swennen 1985).

In het najaar treden de eerste trekpieken al op in juli. Deze hebben tot half juli voornamelijk betrekking op adulte en daarna vrijwel uitsluitend op juveniele vogels. De adulte zijn mogelijk reeds uitgekleurde 2e kJ vogels, die inderdaad eerder in de winterkwartieren aankomen dan adulte en 1e kJ vogels (MacKinnon & Coulson 1987). Ook in het binnenland worden deze juli-bewegingen opgemerkt (o.a. Lensink & Kwak 1985). De Nederlandse Kokmeeuwen verlaten de kolonies zo snel mogelijk en lijken dan vooral de kustgebieden op te zoeken, waar ze al snel vergezeld raken van vogels uit de Oostzeelanden. Vele juvenielen uit ons land trekken dan zelfs al naar de Britse Eilanden (Horton *et al.* 1984, MacKinnon & Coulson 1987). Juvenielen uit Scandinavië en de Baltische Staten komen daar pas vanaf september aan. In het Waddengebied en op het IJsselmeer worden in augustus de jaarmaxima vastgesteld (Smit & Wolff 1981, Voslamber *in litt.*). In Oost-Groningen en Drenthe treedt dan weliswaar een zekere toename ten opzichte van de broedtijd op, maar de najaarspieken worden daar pas in september, respectievelijk oktober genoteerd (Voslamber *in litt.*, Van Dijk & Van Os 1982). Op de wadvlakten is de beschikbare biomassa aan bodemfauna in augustus optimaal (Beukema 1974) en op het IJsselmeer zijn dan waarschijnlijk veel Spieringlarven te vangen. De weilanden in het binnenland zijn daarentegen in juli en augustus relatief sterk uitgedroogd, waardoor de potentiële prooien daar (meest regenwormen) zich tot buiten het bereik van de Kokmeeuwen hebben ingegraven. Later, vanaf september tot in de winter, wordt de voedselsituatie op Waddenzee en IJsselmeer ongunstiger. Veel Kokmeeuwen, nu vooral adulte exemplaren, trekken dan zuidwaarts naar het Deltagebied en naar de Britse Eilanden, waar nu de grootste aantallen arriveren (MacKinnon & Coulson 1987). Sommige trekken zelfs door tot in Frankrijk en het Iberisch Schiereiland (Smit & Wolff 1981, Cramp & Simmons 1983). Deze trekpiek in oktober wordt vooral langs de kust opgemerkt. In het binnenland is er dan veel minder sprake van doortrek (lensink & Kwak 1985, mond. med. H.J.V. van den Bijtel). De wegtrek van meest autochtone vogels wordt hier mogelijk gedeels gecompenseerd door de aankomst van Kokmeeuwen uit Finland en de Baltische Staten. Deze trekken deels door naar de Britse Eilanden (Horton *et al.* 1984, MacKinnon & Coulson 1987), maar blijven ook in belangrijke aantallen binnen onze grenzen overwinteren (o.a. Prak & Van Dijk 1986, De Beer & Majoor 1986). De nu veel overvloediger regenval brengt in de weilanden de prooidieren weer dichterbij onder de oppervlakte. Pas bij vorst en sneeuwval worden de Kokmeeuwen gedwongen ook deze gebieden te verlaten. Vooral de jonge vogels trekken dan vaak naar de steden (Hulscher 1985), maar

ook verlaten veel vogels alsnog ons land via de kust. Dit betreft voornamelijk adulte vogels, die in de winter waarschijnlijk sterk de overhand hebben in ons land. Vermoedelijk zijn jonge vogels minder goed in staat de weilanden te exploiteren dan adulte, waardoor ze zowel verder weg trekken als meer gebruik maken van menselijk afval in de steden (vgl. Hulscher 1985). Het vermijden van concurrentie met de meer ervaren volwassen vogels zou dan ook een belangrijke functie kunnen zijn van het afwijkend trekgedrag van de onvolwassen vogels.

Literatuur

- Beer, R.de & Majoor, F. 1986. Het aflezen van geringde Kokmeeuwen in het Gool in de winter van 1985/1986. Staatsbosbeheer, Utrecht.
- Beukema, J.J. 1974. Seasonal changes in the biomass of the macrobenthos of a tidal flat area in the Dutch Wadden Sea. *Neth. J. Sea Res.* 8: 94-102.
- Christmas, S.E., Christmas, T.J., Gosling, A.P. & Parr, A.J. 1986. Feeding behaviour and geographical origins of Black-headed Gulls *Larus ridibundus* wintering in Central London. *Ring. & Migr.* 7: 1-6.
- Cramp, S. & Simmons, K.E.L. 1983. The birds of the Western Palearctic. Vol. III. Waders to gulls. Oxford University Press, Oxford, London, New York..
- Dijk, A.J.van & Os, B.L.J.van 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- Gasteren, H.van 1985. Voorjaarstrek Telpost Monument (Hoorn), verwerking van gestandaardiseerd verzamelde voorjaarsgegevens van zichtbare landtrek. *Gest. rapp.*, Hoorn.
- Grant, P.J. 1982. Gulls, a guide to identification. T. & A.D. Poyser, Calton.
- Horton, N., Brough, T., Fletcher, M.R., Rochard, J.B.A. & Stanley, P.I. 1984. The winter distribution of foreign Black-headed Gulls in the British Isles. *Bird Study* 31: 171-186.
- Hulscher, J.B. 1985. Terreinkeuze van jonge en oude Kokmeeuwen *Larus ridibundus*: een keuze tussen nat en droog. *limosa* 58: 49-56.
- Lensink, R. & Kwak, R.C.M. 1985. Vogeltrek over Arnhem in 1983 met een samenvatting over de periode 1981-83 en methodieken voor het bewerken van telmateriaal. Deel 2, soortbeschrijvingen. *Gest. rapp.*, Arnhem.
- MacKinnon, G.E. & Coulson, J.C. 1987. The temporal and geographical distribution of Continental Black-headed Gulls *Larus ridibundus* in the British Isles. *Bird Study* 34: 1-9.
- Meininger, P.L., Baptist, H.J.M. & Slob, G.J. 1984. Vogeltellingen in het Deltagebied in 1975/76 - 1979/80. Rijkswaterstaat Deltadienst, nota DDMI-84.23, Middelburg, Staatsbosbeheer Zeeland, Goes.
- Platteeuw, M., Ham, N.F.van der & Camphuysen, C.J. 1985. K7-FA-1, K8-FA-1, Zeevogelobservaties, winter 1984/85. Speciaal verslag Club van Zeevogelwaarnemers, Amsterdam.
- Prak, F. & Dijk, K.van 1986. Geringde Kokmeeuwen (*Larus ridibundus*) in de stad Groningen, winter 1985/86. *De Grauwe Gans* 14 (3): 14-17.
- Smit, C.J. & Wolff, W.J. 1981. Birds of the Wadden Sea. A.A.Balkema, Rotterdam.
- Swennen, C. 1985. Iets over de vogels van het open water van IJsselmeer, Waddenzee en Noordzee. *Vogeljaar* 33: 208-214.
- Teixeira, R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, 's-Graveland.

Summary

Based on regular seawatches during 1980-84 in three Dutch regions, Wadden area (WD), Noord-Holland (NH) and Zuid-Holland (ZH), a description is given of the seasonal migration pattern of the Black-headed Gull. The seasonal pattern appeared to be reasonably constant throughout the years, with two spring peaks (February/March and April) and two major autumn peaks (July and October). Hard weather movements occurred irregularly during frost and snow in winter.

The first spring peak consisted of adult birds returning to Dutch breeding colonies and probably of Danish and German birds as well (cf. MacKinnon & Coulson 1987). The second one consisted of adult birds in the first half of April, probably of Baltic origin, and of 2nd cy birds in the rest of the month. Spring migration was strongest in the south, whilst in the north many birds passed by the IJsselmeer, probably attracted by spawning Smelt *Osmerus eperlanus*.

In autumn the first half of July showed mainly adult birds moving south. Possibly these birds were 2nd cy individuals having completed their post-nuptial moult and returning early to the wintering areas (cf. MacKinnon & Coulson 1987). The second half of July showed predominantly 1st cy birds, probably of Dutch origin. This predominance of immatures lasted till well into August. Inland numbers were relatively low at this time of the year, though a migration peak was observed here as well demonstrating the exodus (Lensink & Kwak 1985). A drying out of the pastures can be held responsible for this first autumn peak. In Wadden Sea and IJsselmeer however food resources seem ideal in August and thus attract peak numbers of Black-headed Gulls. In October these food resources get less abundant, which forces many birds to move southwards. This migration peak is virtually only detectable along the coast. Inland numbers have grown in the meantime, caused by influx from Finland and the Baltic. Though many of these merely pass by, huge numbers winter at inland pasture areas, where the food situation has become much more favorable. Only frost and snow can now still force them out. Virtually all October migrants are adults, as well as all birds involved in hard weather movements. This strongly suggests that immature birds try to avoid competition for food with the more experienced adults by migrating further afield.

Maarten Platteeuw, CvZ, Melis Stokelaan 201, 1813 DG Alkmaar.